

Wstęp

Symbolem Katowic stawały się wznoszone budowle – czy to wcześniej siedziba Sejmu Śląskiego, czy też później Spodek. Pierwszy z tych gmachów symbolizuje dostojność i rangę miasta, drugi zaś – jego nowoczesność. A przecież takich wspaniałych, innowacyjnych budowli powstawało tu w różnych czasach więcej. Nie przypadkiem postrzega się czasem Katowice właśnie poprzez nowoczesność. Odnosi się to także do powstałego zupełnie niedawno gmachu Akademii Muzycznej, a ostatnio Centrum Informacji Naukowej i Biblioteki Akademickiej. W Katowicach klasyczne piękno budowli spotyka się ze współczesną i nowoczesną architekturą.

Wszak przecież budownictwo różniło zawsze miasto od wsi. Istotą odmienności miasta i wsi jest nie tyle odmienność przestrzeni, ile odmienność zabudowy i wykorzystania owej przestrzeni. Przybysze ze wsi czy małego miasteczka postrzegali duże ośrodki miejskie poprzez przytłaczające ich wielkością, a zwłaszcza wysokością kamienne lub ceglane budowle, nieznane im w ich własnym środowisku. To, co odmienne, zawsze przykuwa wzrok i inspirowane wyobraźnię.

Katowice w swych dziejach urastały do pozycji stolicy województwa bądź prowincji, co wyrażało się także w budownictwie. To tu w okresie międzywojennym – w konkurencji z Wrocławiem, ale też z Nowym Jorkiem – pojawił się „drapacz chmur”, a piękno secesyjnych kamienic, dziś pieczołowicie odrestaurowywanych, przez wiele lat w wielkoprzemysłowej przestrzeni nie było dostrzegane. Budownictwu mieszkalnemu, budownictwu użyteczności publicznej, w tym sakralnemu, towarzyszyło budownictwo obiektów przemysłowych, czasem równie piękne i dostojne, mało zaś doceniane. Zachowane do dziś nieliczne już jego zabytki często stanowią tylko atrapy, markujące dawne czasy, dziś bowiem pełnią zupełnie inną rolę. Z żalem należy powiedzieć, że i czas, i ludzie obeszlą się z zabytkami budownictwa przemysłowego najgorzej. Na naszych oczach szybko zatarciu ulega przemysłowe oblicze Katowic. Niewiele pozostało po znanej na świecie hucie cynku, pomimo wielkiego zaangażowania grupy entuzjastów, zarazem autentycznych miłośników i obrońców katowickich tradycji hutniczych. Chciałoby się wyrazić życzenie, aby elementy związane z przemysłowym charakterem Katowic nie pozostały wyłącznie na wizerunku herbowym miasta.

Kolejna naukowa publikacja monograficzna z serii „Katowice w Rocznicę Uzyskania Praw Miejskich” zawiera artykuły odnoszące się do prze-

strzeni miasta, przestrzeni wypełnionej budynkami. Tę przestrzeń pragniemy odkrywać i tłumaczyć współczesnym mieszkańcom Katowic. Artykuły poświęcone są przede wszystkim architekturze, czyli katowickim budowlom. Autorzy starają się przedstawić w historycznym aspekcie budownictwo naszego miasta i jego założenia architektoniczne, czyli jego dzieje pisane przez architektów i budowniczych, wypełniających według planów miejską przestrzeń. Miasto – jak przypominał niedawno, nawiązując do wypowiedzi architekta Waława Ostrowskiego, prof. Henryk Samsonowicz – to ogromny palimpsest, czyli zapisany, a następnie zeszkrobywany w celu nanoszenia nowych treści pergamin. W miejscu starych budowli powstają bowiem nowe. W starych miastach podstawą była działka miejska. Do dziś w centrum starej czeskiej Pragi budynki noszą aktualne numery, ale także numery działek z czasów jeszcze lokacyjnych. To odtwarzanie przestrzeni miejskiej w różnych epokach leży u podstaw europejskiego programu „Atlas historyczny miast europejskich”, realizowanego w znacznej mierze przez historyków, także na Górnym Śląsku.

W budownictwie Katowic, jakże różnorodnym, tkwi także fenomen tego miasta. Miasto w przestrzennej koncepcji poszukuje również swojej tożsamości. Nie bez powodów jeszcze niedawno spotkać można było w różnych miejscach hasło: „Katowice miasto ogrodów”. To wyraz poszukiwania tożsamości naszego miasta w zmieniającej się rzeczywistości.

Teksty pomieszczone zostały w trzech zasadniczych częściach tematycznych: *Architektura Katowic i jej przeobrażenia*; *Architektura budynków użyteczności publicznej*; *Architektura osiedli mieszkaniowych*. Czwarty dział – zatytułowany *Varia* – obejmuje teksty związane z tematem, ale nie do końca mieszczące się w wyodrębnionych trzech grupach tematycznych. Staraliśmy się zatem ukazać w miarę pełny – choć wiemy, że nigdy nie da się tego do końca osiągnąć – obraz architektury Katowic, dziś stolicy województwa śląskiego.

Cieszy nas, że problem katowickiego budownictwa zainteresował specjalistów z różnych dziedzin, w tym także z różnych ośrodków naukowych kraju, toteż wśród opracowań miejscowych badaczy znalazły się teksty napisane przez znawców z innych części Polski.

W tomie zamieszczony został również zapis dyskusji panelowej, jakże ciekawej, związanej tematycznie z jego problematyką, stanowiącej istotne w wielu kwestiach uzupełnienie. W dyskusji wzięli udział zarówno historycy, historycy sztuki, jak i praktycy – architekci, twórcy także współczesnych Katowic.

Wyrażam wdzięczność Władzom naszego Miasta, Muzeum Historii Katowic za rozumienie spraw nauki i kultury oraz wspieranie wszelkich inicjatyw mających na celu naukowe spojrzenie na dzieje Katowic i całego Górnego Śląska.

Einleitung

Zum Symbol der Stadt Kattowitz wurden dort erbaute Gebäude – zuerst der Sitz des Schlesischen Sejm, dann der Kattowitzer Spodek. Das erste Gebäude symbolisiert die Würde und die Größe der Stadt, das zweite – ihre Modernität. Aber im Laufe der Zeit entstanden hier mehrere hervorragende, innovative Gebäude. Es ist kein Zufall, dass Kattowitz aus der Perspektive ihrer Modernität betrachtet wird. Das gilt auch für das neulich erbaute Gebäude der Musikakademie, und das zuletzt entstandene Gebäude der Wissenschaftlichen Informationsstelle und der Akademischen Bibliothek. In Kattowitz begegnen die klassische Schönheit der Gebäude und die moderne Architektur.

Doch eben durch das Bauwesen unterscheidet sich die Stadt vom Dorf. Sie heben sich nicht durch Unterschiedlichkeit der Räume voneinander ab, sondern durch die Unterschiedlichkeit der Bebauung und der Raumausnutzung. Die Neuankömmlinge aus einem Dorf oder einer Kleinstadt betrachten große Städte in Hinblick auf Stein- oder Ziegelgebäude mit überwältigenden Abmessungen, vor allem mit der Höhe, die ihnen aus eigener Umgebung unbekannt sind. Das, was anders ist, fesselt immer Blick und inspiriert die Phantasie.

Kattowitz wurde im Laufe der Zeit zur Hauptstadt der Woiwodschaft oder der Provinz, was sich auch im Bauwesen widerspiegelte. Eben hier in der Zwischenkriegszeit – konkurrierend mit Breslau, aber auch mit New York – entstand ein Wolkenkratzer, und die Schönheit der Mietshäuser im Jugendstil, aktuell sorgfältig saniert, blieb viele Jahre hindurch in einem so großindustriellen Raum unbemerkbar. Der Wohnungsbau, der Bau öffentlicher Gebäude, darunter sakrale Bauten wurden durch den Industriebau, der manchmal genauso schön und würdig ist, aber leider unterschätzt, begleitet. Die bis heute erhaltenen Denkmäler sind sehr oft nur die Nachbildungen, die die Vorzeiten vortäuschen, und erfüllen eine völlig andere Funktion als früher. Es ist mir schmerzlich, zu sagen, dass sowohl die Zeit als auch die Menschen sehr schlecht die Denkmäler des Industriebaus behandelten. Vor aller Augen verwischt das industrielle Gesicht der Stadt Kattowitz. Trotz intensiver Bemühungen einer Gruppe der Enthusiasten, gleichzeitig auch authentischer Liebhaber und Verteidiger der Hüttentraditionen, blieb es sehr wenig von der weltweit bekannten Zinkhütte übrig. Man wünscht sich, dass die mit den industriellen Charakter der Stadt verbundenen Elemente, nicht nur auf dem Wappen der Stadt Kattowitz stehen.

Die nächste wissenschaftliche Monographie aus der Serie „Kattowitz zum Jahrestag der Verleihung der Stadtrechte“ umfasst Artikel, die sich auf den städtischen, mit Gebäuden bebauten Raum in Kattowitz beziehen. Diesen Raum möchten wir entdecken und den Gegenwärtigen erklären. Die Artikel befassen sich vor allem mit der Architektur, d.h. mit den Kattowitzer Gebäuden. Die Verfasser versuchen, das Bauwesen unserer Stadt aus historischer Sicht sowie seine architektonischen Voraussetzungen darzustellen, also die Geschichte, die von Architekten und Bauherren geschrieben wurde und den städtischen Raum gemäß Plänen ausgefüllt hat. Die Stadt – wie letzters Professor Henryk Samsonowicz in Anlehnung an die Äußerung des Architekten Waclaw Ostrowski sagte – stellt ein grosses Palimpsest, d.h. ein beschriebenes Pergament, das gereinigt wird, um neu beschrieben zu werden. Anstelle alter Gebäude entstehen neue Gebäude. In den alten Städten war das Grundstück entscheidend – bis heute haben die Gebäude im Zentrum des alten, tschechischen Prags aktuelle Nummer, aber gleichzeitig auch die Grundstücksnummer aus der Gründungszeit. Solche Wiedergabe des städtischen Raumes in verschiedenen Epochen basiert auf dem europäischen Projekt „Historischer Atlas europäischer Städte“, das im großen Umfang durch Historiker, auch aus Oberschlesien, realisiert wird.

Im abwechslungsreichen Bauwesen der Stadt Kattowitz verbirgt sich das Phänomen dieser Stadt. Die Stadt sucht nach ihrer Identität auch durch die räumliche Planung. Nicht ohne Grund, konnte man bis vor kurzem an verschiedenen Orten der Stadt die Aufschrift „Kattowitz – die Stadt der Gärten“ finden. Sie ist der Ausdruck der Suche nach Identität der Stadt in der sich verändernden Wirklichkeit.

Die Texten wurden je nach drei Hauptthemen sortiert: *Architektur der Stadt Kattowitz und ihre Umwandlungen*; *Architektur der öffentlichen Gebäude*; *Architektur der Wohnquartiere*. Der vierte Teil unter dem Titel *Varia* umfasst Texte, die allgemein mit dem Thema zusammenhängen, aber zu keinen von oben genannten Hauptthemen passen. Wir haben versucht, ein möglichst vollständiges Bild der Architektur der Stadt Kattowitz – aktuell der Hauptstadt der Woiwodschaft Schlesien – darzustellen, obwohl wir uns dessen bewusst sind, dass es nie vollständig möglich wird.

Wir freuen uns, dass das Problem des Kattowitzer Bauwesens Interesse bei Spezialisten aus verschiedenen Bereichen, darunter auch aus verschiedenen wissenschaftlichen Einrichtungen in Polen, gefunden hat. Aus diesem Grund umfasst dieser Band nicht nur Artikel lokaler Forscher, sondern auch der Fachleute aus anderen Teilen Polens.

Der Band umfasst auch die Aufzeichnung eines interessanten Podiumsgesprächs, das thematisch mit der Problematik übereinstimmt und eine bedeutende Ergänzung darstellt. An der Diskussion nahmen sowohl His-

toriker, Kunsthistoriker als auch Praktiker – Architekten, Schöpfer auch der modernen Stadt Kattowitz.

Ich möchte mich bei den Vertretern städtischer Behörden und des Geschichte-Museums in Kattowitz dafür bedanken, dass sie Verständnis für die Wissenschaft und Kultur hatten und alle Initiative, die sich mit der Geschichte der Stadt Kattowitz und des gesamten Oberschlesiens aus der wissenschaftlichen Sicht befassten, unterstützten.

Antoni Barciak